

Lessons Learned from the Russia-Ukraine War: From the Beginning to the End of 2023

Hossein Dadvand

Ph.D. Student in Strategic Defense Sciences, Majoring in National Defense, Tehran, Iran

Email: ho.dadvand@gmail.com

Abstract

The nature and strategies of military warfare have undergone significant changes due to evolving military doctrines, the types of weapons employed, and shifts in regional and coalition dynamics. Analyzing the Russia-Ukraine war offers valuable insights for military leadership, command structures, weapons and equipment management, and the security dimensions of warfare, which can inform future threat responses and national security strategies. The present study aims to explain the lessons learned from the Russia-Ukraine war from January to December 2023. A descriptive-analytical approach was employed, and data were collected through library research and field methods, including interviews and questionnaires. The temporal scope of the study encompasses the conflicts between Russia and Ukraine throughout 2023, the spatial scope includes the territories of Russia and Ukraine and surrounding geopolitical and geostrategic regions, and the thematic focus addresses strategic-level lessons related to defense sciences. The research population consisted of 65 experts selected purposefully based on their expertise in strategic defense, with 15 participating in the interview stage. The findings indicate that lessons learned can be categorized into three main areas: (1) military command and leadership, organizational structure, and training; (2) weapons and equipment, including land, naval, air, missile, and cyber capabilities; and (3) security, both internal and external. Additionally, the consequences of the conflict may influence regional military-security dynamics, with particular implications for Iran.

Keywords: War, lessons learned, Russia, Ukraine

درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳

حسین دادوند

دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، گرایش دفاع ملی، تهران، ایران

Email: ho.dadvand@gmail.com

چکیده

ماهیت و راهبردهای نظامی در جنگ‌ها دست‌خوش تغییرات قابل توجهی شده است. این تغییرات ناشی از نوع تفکرات نظامی، سلاح‌های به کار گرفته‌شده و وضعیت معادلات نظامی و ائتلاف‌سازی در جنگ‌ها بوده است. با نگرش به جنگ روسیه و اوکراین، حوزه‌های رهبری و فرماندهی نظامی، تسلیحات، تجهیزات و بُعد امنیتی جنگ برای مقابله با تهدیدات آینده و حفظ امنیت کشور مفید خواهد بود. بنابراین هدف اصلی تحقیق تبیین درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ است. روش تحقیق تحلیلی توصیفی و روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پرسش‌نامه) بوده است. قلمرو زمانی گردآوری داده‌های این تحقیق، تنش‌ها و درگیری‌های روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳، قلمرو مکانی، جغرافیای روسیه و اوکراین و مناطق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی پیرامونی اثرگذار بر آن و قلمرو موضوعی تحقیق مشتمل بر بررسی و تبیین درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در سطح راهبردی و مرتبط با علوم دفاعی راهبردی است. جامعه آماری پژوهش به صورت هدفمند همگون و ناهمگون بوده و براساس شرایط و ویژگی‌های جامعه آماری و به واسطه تخصیصی بودن و جنبه‌های راهبردی پژوهش برابر با ۶۵ نفر است و حجم نمونه آماری تحقیق حاضر ۶۵ نفر به روش نمونه‌گیری تمام‌شمار تعیین گردید. شایان ذکر است جامعه خبرگی در مرحله مصاحبه تعداد ۱۵ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران مرتبط با علوم دفاعی راهبردی بوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شناسایی، تبیین و بهره‌برداری از درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی (فرماندهی و رهبری نظامی، ساختار، سازمان‌دهی و آموزش)؛ از منظر تسلیحات و تجهیزات نظامی (زمینی، دریایی، هوایی، موشکی و سایبری)؛ از منظر امنیتی (داخلی و خارجی) و همچنین پیامدهای این جنگ می‌تواند بر معادلات نظامی - امنیتی منطقه با اولویت ج.ا. ایران اثرگذار باشد.

کلیدواژه‌ها: جنگ، درس آموخته، روسیه، اوکراین

مقدمه

«امروز دنیا در آستانه یک نظم جدید است. این جنگ اوکراین را به نظر من باید یک مقداری با یک دید عمیق‌تری نگاه کرد؛ این جنگ صرفاً یک حمله نظامی به یک کشور نیست. ریشه‌های این حرکتی که امروز انسان دارد در اروپا مشاهده می‌کند، ریشه‌های عمیقی است و آینده‌ای پیچیده و دشواری را انسان حدس می‌زند که وجود داشته باشد.» (امام خامنه‌ای، در دیدار با دانشجویان در تاریخ ۱۴۰۱/۰۲/۰۶)

پس از فروپاشی شوروی، روسیه و ایالات متحده درگیر رقابت بر سر نفوذ در حوزه خارج نزدیک روسیه شده‌اند. از چشم‌انداز مسکو، گسترش ناتو و اتحادیه اروپا به شرق، هدف تحدید نفوذ منطقه‌ای روسیه را پیگیری می‌کند. روسیه بر این باور است که در پس سیاست گسترش به شرق ناتو و اتحادیه اروپا و هم‌چنین انقلاب‌های رنگین در حوزه قفقاز و آسیای میانه، تلاش‌های ایالات متحده برای گسترش نفوذ در حوزه ژئوپلیتیکی‌اش نهفته است. بر این اساس، اوکراین نیز به حوزه‌ای برای کشمکش روسیه و ایالات متحده بر سر نفوذ منطقه‌ای تبدیل شده است. اوکراین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خود به‌عنوان محل تلاقی شرق و غرب ویژگی‌های منحصربه‌فرد و بافت قومیتی آن، این کشور را به محلی برای برخورد و رقابت‌های شرق و غرب تبدیل کرده است. مسئله اوکراین از یک بحران ملی به بحرانی با ابعاد منطقه‌ای گسترش یافته است که نتایج آن بر معادلات منطقه‌ای قدرت تأثیرگذار خواهد بود و هرکدام از این بازیگران در جهت نیل به منافع خود وارد این بحران شده‌اند. جنگ روسیه و اوکراین، اگرچه به لحاظ ژئوپلیتیک، جنگ شمال-شمال و اروپامحور به شمار می‌آید؛ اما در عمل درگیری «قدرت جهانی» است که حول محور فروپاشی پیش‌بینی شده هژمونی جهانی ایالات متحده متمرکز شده و آشکارا صلح آمریکایی را به چالش می‌کشد. کشمکشی که گسل‌های هویتی اوکراین زمینه‌های ورود قدرت‌های بزرگ غربی را به آن فراهم کرده است و معمای امنیتی و عدم قطعیت در روابط قدرت‌های بزرگ نیز به‌مثابه پیامدهای ساختار آنارشیک سامانه بین‌المللی بر پیچیدگی‌های آن افزوده است (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۱۷).

حمله نظامی روسیه به اوکراین از یک‌سو در دوران گذار نظام بین‌الملل و تحول نظم جهانی رخ داده و از سوی دیگر در گسل ژئواستراتژی غرب اوراسیا و هم‌زمان با رویکردهای چین در خصوص تایوان و رقابت‌های آمریکا و چین در منطقه آسیا‌پاسیفیک در گسل ژئواستراتژی شرق اوراسیا به وقوع پیوسته است. تلاقی این موضوعات سبب گردیده سطح جنگ فقط بین دو کشور روسیه و اوکراین باقی نمانده و برای قدرت‌های ساختاری نظام بین‌الملل اهمیت راهبردی و تعیین‌کننده‌ای پیدا نماید و به یکی از جدی‌ترین چالش‌های نظام بین‌الملل بعد از جنگ سرد مبدل گردد. از این‌رو بسیاری از تحلیلگران حوزه روابط بین‌الملل و همچنین رهبران و دولت‌مردان سیاسی، جنگ اوکراین را به‌مثابه پایان رسمی دوران نظام تک‌قطبی به سرکردگی آمریکا و آغاز جنگ سردی جدید برآورد کرده‌اند که باعث به وجود آمدن جهانی چندقطبی و رقابتی‌تر خواهد شد. بنابراین جنگ اوکراین بخشی از مبارزه قدرت‌ها و بازیگران بین‌المللی برای شکل دادن به نظم جدید جهانی است. پیامدهای جهانی‌شدن بحران اوکراین به حوزه اروپا محدود نشده و در اولویت‌های سیاست‌های خارجی بسیاری از کشورها تأثیر گذاشته است، در این میان کشورهایی همانند ایران که در روابط میان روسیه و غرب جایگاه مهمی دارند خواه‌ناخواه تحت تأثیر این رقابت‌ها قرار می‌گیرند.

به‌طور کلی در مورد اهمیت و بُعد ایجابی (چرایی مهم بودن) نتایج تحقیق پیش‌رو این است که اجرای این تحقیق زمینه علمی لازم برای ایجاد شناخت راهبردی در فرماندهان و کارگزاران مربوطه به‌منظور تحقق منویات فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص توجه جدی به جنگ اوکراین و لحاظ نمودن تجربیات جنگ روسیه و اوکراین در راهبردهای دفاعی-امنیتی را فراهم می‌نماید. همچنین عدم توجه به «جنگ روسیه و اوکراین»، از لحاظ بُعد سلبی (کارکردها) سبب می‌گردد که جنگ روسیه و اوکراین مورد غفلت واقع شده و تدابیر و راهبردهای دفاعی-امنیتی مناسب و متناسب با درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین احصا نگردد. در این پژوهش با توجه به گستردگی موضوع، تمرکز مطالعاتی بر درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در حوزه نظامی-امنیتی و بر موضوعاتی همچون:

«پیشینه و تاریخ موضوع؛ تبیین اهداف راهبردی نظامی - امنیتی روسیه و اوکراین در جنگ اخیر؛ تبیین جنگ روسیه و اوکراین در ابعاد نظامی (فرماندهی و رهبری نظامی، ساختار، سازمان‌دهی و آموزش)، تسلیحات و تجهیزات نظامی (زمینی، دریایی، هوایی، موشکی و سایبری) و امنیتی (داخلی و خارجی) و در نهایت تبیین پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین بر معادلات نظامی - امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران» است، لذا مسئله اصلی تحقیق «چیستی درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ است». که در همین راستا پژوهشگر به دنبال تدوین درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ است.

۱. پیشینه پژوهش

علیرضا سمیعی و سارا فرحمند در سال ۱۴۰۱، در مقاله «تبیین چرایی و چگونگی شکل‌گیری جنگ روسیه و اوکراین بر پایه نظریه موازنه تهدید»، به این نتایج دست‌یافته‌اند که مداخله و افزایش نفوذ غرب (آمریکا، اتحادیه اروپا و بازوی نظامی آن ناتو) در حوزه‌های امنیت روسیه، نگرانی‌های جدی و حیاتی را برای این کشور ایجاد کرده است، به‌ویژه گسترش ناتو به شرق تحریکی جدی است که سطح اعتماد متقابل را کاهش داده است. درک تهدید و خطرات ناشی از تحرکات و اقدامات آمریکا و ناتو در اروپای شرقی و به‌ویژه اوکراین باعث شده است که عزم پوتین برای مقابله با پیشروی ناتو، حالت تهاجمی به خود بگیرد و در نهایت باعث حمله روسیه به اوکراین گردد.

احسان جعفری در سال ۱۴۰۱، در مقاله «وضعیت ناتو از حیث سازمان داخلی بعد از جنگ اوکراین» به این نتایج دست‌یافته است که نظرهایی درباره تقویت یا تضعیف ناتو پس از جنگ وجود دارد؛ از یک‌سو، استدلال دیدگاه طرفدار تقویت ناتو این است که ناتو به سبب تصمیم کشورها برای افزایش هزینه‌های دفاعی اروپا، اعلام تمایل کشورهایی چون سوئد و فنلاند برای پیوستن به ناتو، تقویت بیش‌ازپیش همکاری آمریکا با ناتو و انتظار تقویت روابط انگلیس با ناتو، تقویت می‌شود؛ اما دیدگاه مقابل معتقد است که ضعف کارایی

بازدارندگی ناتو، نارضایتی اروپاییان از یک‌جانبه‌گرایی آمریکا وجود مشکلات زیرساختی اقتصادی در ناتو و اختلاف بین اعضای اروپایی در مفهوم استقلال راهبردی اروپا، منجر به تضعیف این اتحاد نظامی، از تصمیم تا عمل خواهد شد. باین‌حال، در یک ارزیابی کلی باید گفت انتظار می‌رود که با طولانی شدن زمان جنگ روسیه علیه اوکراین و تأثیر نیاز اروپا به انرژی روسیه در کنار ناتوانی اروپا در مهار روسیه، دیدگاه دوم غالب شود.

«ولفگانگ پوزتا»^۱ در سال ۲۰۲۲، در مقاله «ژئوپلیتیک جنگ در اوکراین»، به این نتایج دست‌یافته است که تهاجم روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ آغاز شده است و در حال حاضر در راهبرد نظامی جدید روسیه عملیات نظامی گسترده کاهش یافته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد جنگ روسیه و اوکراین پیامدهای گسترده‌ای در سطح منطقه‌ای و جهانی دارد. این پیامدها بر ساختار نظام بین‌المللی و امنیتی‌تر شدن جهان اثرگذار خواهد بود و نظم جدیدی را رقم خواهد زد، در جنگ حاضر احتمال به‌کارگیری تسلیحات هسته‌ای در این جنگ نیز ممکن است.

۲. مفهوم‌شناسی

جنگ روسیه و اوکراین: روز ۵ اسفند ۱۴۰۰ (۲۴ فوریه ۲۰۲۲)، روسیه عملیات ویژه‌ای را به اوکراین، همسایه غربی خود آغاز کرد که نشان‌دهنده تشدید چشمگیر بحران روسیه و اوکراین است که از سال ۲۰۱۴ آغاز شده بود. این تهاجم بزرگ‌ترین حمله نظامی متعارف به خاک اروپا از زمان جنگ جهانی دوم است (Dawes, 2023: 125).

درس‌آموخته: درس‌آموخته‌ها، تجربه‌های ارزشمندی هستند که از نتیجه تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به وضعیت و بازخورد سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و اقدامات انجام‌شده در یک حوزه و یا بحران‌های گذشته و موجود، حاصل می‌شود. درس‌ها ممکن است نشان‌گر شکست‌ها و عوامل آن و موفقیت‌ها با تکنیک‌های نوآورانه باشند که در همین راستا کمبودها

1. Wolfgang Pozetta

و مشکلات را برای اجتناب از وقوع دوباره در آتی مطرح نمایند تا ظرفیت‌های بهبود برای تدوین و اجرای راهبردها و اقدامات در آینده ایجاد گردد (دادوند، ۱۴۰۲: ۱۷).

سیاست دفاعی: سیاست دفاعی در فرهنگ دفاعی و امنیتی چنین تعریف شده است که خط‌مشی‌ها و راه‌کارهای یک دولت اعم از نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و ... برای به‌کارگیری عناصر قدرت ملی به‌منظور برقراری امنیت ملی و رفع تهدیدات داخلی و خارجی و رویارویی با حوادث غیرمترقبه. مهم‌ترین هدف سیاست دفاعی کشورها دفع تهدیدها علیه تمامیت ارضی، حاکمیت و استقلال کشور است (کلانتری، ۱۳۹۴: ۳۹).

راهبرد دفاعی: راهبرد دفاعی، شیوه‌های به‌کارگیری مؤلفه‌های مختلف قدرت ملی را برای تحقق اهداف دفاعی کشور در راستای سیاست‌های ملی تعیین می‌کنند. بر این اساس کارکرد راهبرد دفاعی، هماهنگ‌سازی کاربرد قابلیت‌های نظامی و غیرنظامی یک کشور در دفاع از منافع ملی و ارزش‌ها و آرمان‌های آن است (آشتیانی، ۱۳۹۰: ۸۲).

راهبرد نظامی: راهبرد نظامی، تابع راهبرد ملی و علم و هنر به‌کارگیری نیروهای نظامی برای نیل به اهداف ملی در شرایط صلح و جنگ است. باید بین راهبرد دفاعی و نظامی علی‌رغم تشابه زیاد خطوط انفکاک را ترسیم کرد؛ طراحی راهبرد دفاعی به عهده حکومت و سطح سیاسی اداره کشور است که البته با مشارکت جدی و محوری راهبردپردازهای نظامی و فرماندهان نظامی صورت می‌پذیرد ولی راهبر نظامی مربوط به محدوده نیروهای مسلح بوده و طراحی آن به عهده فرماندهان و مدیران عالی نظامی است (کلانتری، ۱۳۹۵: ۴۳).

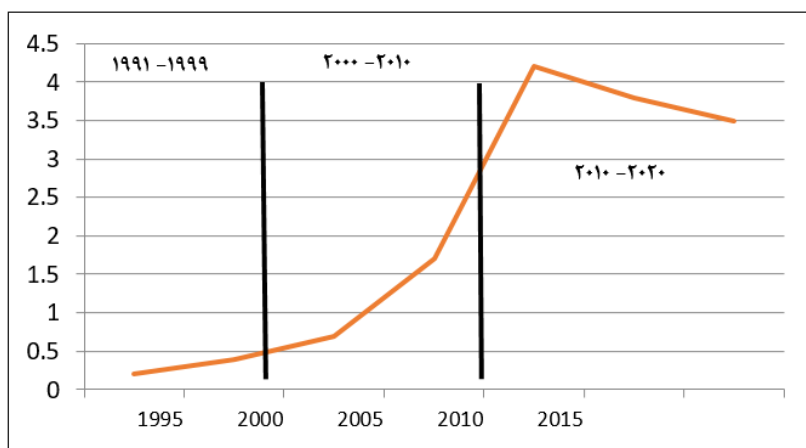
رهبری نظامی: رهبری در محیط نظامی یک موضوع مهم و حیاتی است و در همه زمینه‌ها از جمله: آموزش، تمرین، عملیات، پشتیبانی، امور اداری و سایر موارد نظامی نقش عمده‌ای دارد. هدف نهایی رهبری نظامی حفظ و ارتقای سازمانی است که از روی میل و وفاداری مأموریت‌های واگذاری را اجرا نموده و در موارد فقدان دستورات رده‌بالا، ابتکارات شایسته و متناسب را به‌کار گیرد و با استفاده از اصول و روش‌های درست رهبری، سازمانی باکفایت و منضبط را ایجاد نماید که از روحیه و حمیت قسمتی عالی برخوردار باشد (دادوند، ۱۴۰۱).

۳. چهارچوب نظری پژوهش

۳-۱. سیر تحول در راهبرد دفاعی امنیتی روسیه

روسیه به لحاظ نظامی و جغرافیای سیاسی قدرتی تأثیرگذار در نظام بین‌الملل است. در بازه زمانی ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ سه الگوی مختلف، آثار قابل توجهی بر محیط پیرامونی داشته است. راهبرد دفاعی امنیتی روسیه به تدریج از حالت تدافعی در دهه ۱۹۹۰ فاصله گرفته است و پس از طی مراحل از سال ۲۰۱۰ به بعد به سمت تهاجمی شدن پیش رفته است. به عبارتی از الگوی راهبردی انطباقی در دهه ۱۹۹۰ به سمت الگوی اقتضایی در دهه ۲۰۰۰ و سپس الگوی آفندی در دهه ۲۰۱۰ بوده است (فلاحی، ۱۴۰۱).

نمودار ۱: هزینه‌های نظامی روسیه (منبع: بانک جهانی، ۲۰۲۱)

هزینه نظامی روسیه در سال ۱۹۹۲ حدود ۹۰۴ میلیون روبل بوده است. که طبق آخرین آمار به حدود ۴/۲ تریلیون روبل (۴۲ هزار میلیارد روبل) در سال ۲۰۱۹ رسیده است. بیشترین مقدار مربوط به سال ۲۰۱۵ با ۴/۶۴ تریلیون روبل است. شیب صعودی هزینه‌های نظامی مطابق سه بازه زمانی در نمودار بالا تفکیک شده است.

۲-۳. تنش‌ها و اختلافات روسیه و اوکراین

در مورد ریشه بحران اوکراین سه عامل اساسی بیان شده است که بررسی هر سه عامل می‌تواند شناخت دقیقی را از چرایی ایجاد بحران ایجاد کند:

الف. تهدید امنیت روسیه ناشی از گسترش ناتو و گرایش و درخواست عضویت اوکراین در ناتو؛ مقامات اوکراین به شدت سیاست عضویت در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) را دنبال می‌کنند و روسیه را کشوری متخاصم می‌خوانند و البته وضعیت بحرانی کنونی به وجود آمده در جنگ اخیر نیز بر همین موضوع دلالت دارد (آقاجان‌پور، ۱۴۰۱). اوکراین به دلیل تناقض‌ها و تضادهای گسترده از جمله تقابل سیاسی روسیه و ایالات متحده، بن‌بست اقتصادی اتحادیه اروپا و مسائل حل‌نشده دوران اتحاد جماهیر شوروی و حتی ساختارهای ایدئولوژیک قدیمی، به احتمال زیاد همچنان موضوع اصلی درگیری در فضای بعد از شوروی است. چالش‌های امنیتی برای روسیه در رابطه با اوکراین، تأمین امنیت کریمه و مناطق در اختیار، تسهیل نوابری مطمئن در دریای سیاه و دریای آزوف، حفظ کنترل بر تنگه کرچ و ممانعت از استقرار نیروهای ناتو در اوکراین تعریف می‌شود (Zwanenberg, 2022).

ب. جنگ برای تسلط بر اوراسیا؛ تمام درگیری‌های بزرگ دوران مدرن، رقابت‌هایی بر سر اوراسیا بوده است، جایی که ائتلاف‌های دوگانه برای تسلط بر این ابرقاره و اقیانوس‌های اطراف آن باهم درگیر شده‌اند. در سال ۱۹۹۱ جنگ سرد با توافقی بین مسکو از یک طرف و قدرت‌های ناتو از طرف دیگر به پایان رسید؛ اما در سال ۱۹۹۷، برژینسکی استدلال کرد که روسیه بدون اوکراین، یک امپراتوری اوراسیایی نیست» و الحاق اوکراین به حوزه نفوذ واشینگتن، ضربه بزرگی به روسیه وارد خواهد کرد و به ایالات متحده کمک می‌کند تا داور اصلی روابط قدرت اوراسیا شود. اوراسیا مدت‌هاست که منطقه شکست راهبردی کلیدی در جهان برای ایالات متحده بوده است، زیرا جایی است که ثروتمندترین و قدرتمندترین کشورها (به‌استثنای ایالات متحده) در آن قرار دارند. از اوایل قرن بیستم، این ابرقاره گسترده شاهد جنگ‌هایی برای برتری ژئوپلیتیکی بوده است. در جنگ جهانی اول، آلمان به دنبال امپراتوری از کانال انگلیس تا قفقاز بود. در جنگ جهانی دوم، آلمان و ژاپن مناطقی از اوراسیا را فتح

کردند و به اعماق قلب آن راندند. در جنگ سرد، اتحاد جماهیر شوروی به‌عنوان یک ابرقدرت مرکزی، تلاش کرد تا بر یک ائتلاف جهان آزاد در حاشیه اوراسیا غلبه کند. جزئیات تغییر می‌کند؛ اما درگیری اساسی پابرجا است. واشینگتن و متحدانش پس از پیروزی در جنگ سرد، در تمام زیر منطقه‌های کلیدی اوراسیا، اروپا، آسیای شرقی و خاورمیانه برجسته بودند. جنگ روسیه و اوکراین نیز به ظهور بلوک جدید اوراسیا سرعت می‌بخشد. برژینسکی نیز عقیده دارد که بدون اوکراین روسیه دیگر یک امپراتوری اوراسیایی نیست، روسیه بدون اوکراین بازهم سعی خواهد کرد تا برای رسیدن به جایگاه امپراتوری تلاش کند، اما بیشتر یک امپراتوری آسیایی خواهد بود (Connolly & Richard, 2022).

ج. اهمیت دریای سیاه و دریای آزوف؛ دریای آزوف و منطقه گسترده‌تر دریای سیاه از ماه نوامبر ۲۰۱۸ صحنه شکل‌گیری تنش‌های جدید بین اوکراین و روسیه بوده است (در نوامبر ۲۰۲۱ روسیه سه کشتی اوکراینی را در دریای آزوف توقیف کرد و سرنشینان آن را به گروگان گرفت و این حادثه به تنش‌ها بین دو طرف که از سال ۲۰۱۴ و در پی الحاق کریمه به خاک روسیه آغاز شده را تشدید کرد). این مناقشات به اوکراین در جلب حمایت‌های سیاسی بیشتر غرب در سال ۲۰۲۱ به‌ویژه در زمینه افزایش فشار تحریم‌ها بر روسیه کمک کرد. بن‌بست ایجاد شده در دریای آزوف همچنین حمایت‌های امنیتی بیشتر کشورهای عضو سازمان پیمان آتلانتیک شمالی از اوکراین را در پی داشت و این مسئله به‌ویژه از کناره گرفتن کشتی‌های ناتو در بنادر اوکراین در دریای سیاه مشهود بود. این اقدامات ایجاد اختلافات بیشتر و درگیری بین اوکراین و روسیه در دریای آزوف و منطقه دریای سیاه را بیش‌ازپیش افزایش داد و باعث یک درگیری گسترده مرزی در شرق اوکراین منجر شد. در حقیقت، گریگوری کاراسین معاون وزیر امور خارجه روسیه هشدار داده بود که برنامه‌های ایالات متحده برای برگزاری‌های رزمایش‌های نظامی دریایی با اوکراین در دریای سیاه «یک ایده خطرناک» و حاکی از افزایش تنش‌ها در منطقه است.

۳-۳. مطالعات محیط‌شناسی

۳-۳-۱. اهداف سیاسی و نظامی - امنیتی روسیه در جنگ

مراحل و اهداف عملیاتی جنگ روسیه و اوکراین (مفاهیم اولیه)

- ❖ اهداف سیاسی راهبردی: اهدافی انتزاعی و عموماً از جنس سیاسی که وقوع جنگ و سیر روند آن معطوف به این هدف است.
- ❖ اهداف نظامی راهبردی: اهدافی عموماً ملموس و قابل مشاهده که در سطح راهبردی برای جنگ تبیین شده و دولت‌ها تلاش می‌کنند با استفاده از ابزار نظامی به آن دست یابند.

اهداف روسیه در جنگ

۱. هدف ژئوپلیتیکی روسیه در جنگ اوکراین (نگرش الکساندر دوگین):
دوگین دوباره در صفحات ۴۳۸-۴۳۲ کتاب «مبانی ژئوپلیتیک» چاپ ۱۹۹۱ میلادی خود در خصوص اوکراین چنین می‌گوید که لازم است اوکراین به‌صورت زیر تقسیم شود:
- ❖ اوکراین شرقی (از شرق رودخانه دنیپر تا دریای آزوف) و تسلط قومیت روس و ارتدوکس بر آن.
- ❖ شبه‌جزیره کریمه: منطقه‌ای متنوع از نظر نژادی است و برخی گروه‌های مرتبط با دشمنان ژئوپلیتیک روسیه در این ناحیه ساکن هستند، مثل تاتارها، لذا باید ضمن تسلط بر شبه‌جزیره کریمه آن را تابع روسیه کرد.
- ❖ مرکز اوکراین از چیرنیهوف تا اودسا که منطقه‌ای نزدیک‌تر به اوکراین شرقی است، بدون هیچ قید و شرطی باید داخل نظام ژئوپلیتیک روسیه قرار گیرد.
- ❖ غرب اوکراین که بیشترین دشمنی علیه روسیه دارد و باید وابستگی‌اش به ناتو افزوده‌شده و در آنجا تشکیلات دفاعی قاره اوراسیا برپا شود؛ تشکیلاتی که در آن هم‌زمان روسیه به‌عنوان قلب اوراسیا با آلمان به‌عنوان قلب اروپا (در بلندمدت و به‌منظور تکمیل روند جدایی راهبردی میان اروپا و آمریکا) همکاری کنند. وجود اوکراین مستقل به‌مثابه اعلام جنگ ژئوپلیتیک علیه روسیه است.

❖ روسیه برای پیشگیری از ضربه ناتو به اقدامات فوری در اوکراین ناچار است.

۲. هدف سیاسی سطح کلان راهبردی (هدف ژئواستراتژیک): کسب تفوق ژئوپلیتیکی بر سرزمین‌های روس‌تبار شرق اروپا (اوکراین، مولداوی و ...) و افزایش حوزه نفوذ ژئوپلیتیکی خود در اروپا.

۳. اهداف اعلامی: پاکسازی اوکراین از نئونازی‌ها، جلوگیری از پیوستن اوکراین به ناتو و غیرنظامی‌سازی اوکراین و ادوار نمودن اوکراین به پذیرش الحاق کریمه از این کشور به روسیه و پذیرش استقلال جمهوری‌های خودخوانده لوهانسک و دونتسک توسط اوکراین (نوروزانی، ۱۴۰۲).

۲) اهداف سیاسی و نظامی امنیتی اوکراین در جنگ

الف- مراحل و اهداف عملیاتی جنگ روسیه و اوکراین (مفاهیم اولیه):

(۱) هدف سیاسی راهبردی: اهدافی انتزاعی و عموماً از جنس سیاسی که وقوع جنگ و سیر روند آن معطوف به این هدف است.

(۲) اهداف نظامی راهبردی: اهدافی عموماً ملموس و قابل مشاهده که در سطح راهبردی برای جنگ تبیین شده و دولت‌ها تلاش می‌کنند با استفاده از ابزار نظامی به آن دست یابند.

اهداف اوکراین در جنگ

۱. هدف سیاسی سطح کلان راهبردی (هدف ژئواستراتژیک): کشور اوکراین به دلایل تاریخی و ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک فاقد توانمندی تعریف هدف ژئواستراتژیک برای خود در این جنگ است؛ اما عملاً در بازی ناتو و امریکا در تقابل با روسیه درگیر شده و اهداف آنان را دنبال می‌کند.

۲. هدف اعلامی: حفظ استقلال سیاسی در زمینه تصمیم‌گیری در خصوص پیوستن به ناتو و تأمین امنیت ملی با اتکا به اتحادیه اروپا و ناتو (نوروزانی، ۱۴۰۲)

نوآوری‌های نظامی و غیرنظامی در جنگ اوکراین

فراتر از قابلیت‌های ضربتی (واکنش سریع)، نحوه ادغام بدون سرنشین‌ها (اعم از هواپیماها و قایق‌ها) در سامانه‌های تسلیحاتی گسترده‌تر و به‌منظور ردیابی و نظارت، بسیار مهم است. جنگ اوکراین، محلی برای آزمون فناوری‌های نوظهور است و تأثیر فراوانی در توسعه آن‌ها خواهد داشت. فناوری‌ها، محاسبات میدان نبرد را برهم می‌زنند و میدان نبرد نیز متقابلاً با تسریع در افزایش نوآوری، تأثیر فراوانی در توسعه این دست از فناوری‌ها دارد. در جنگ روسیه و اوکراین، اوکراین انواع متفاوتی از نوآوری‌های نظامی و غیرنظامی را به‌کاربرده است. استفاده متنوع و بسیار زیاد اوکراینی‌ها از انواع پهپادها، از جمله پهپادهای ارزان‌قیمت و در دسترس به‌صورت تجاری، همچنین استفاده فناوری چاپ سه‌بعدی برای تولید انبوه پهپادها، قابل تأمل است. استفاده از پهپادهای کوچک تجاری و به‌کارگیری انواع مواد منفجره از جمله نارنجک‌های زمان شوری که با استفاده از چاپگر سه‌بعدی به پهپادها متصل می‌شوند، از جمله نوآوری‌های اوکراینی‌ها است. با وجود این که سامانه‌های ضد پهپاد روسی ماهانه ۱۰ هزار پهپاد را سرنگون می‌کنند، ارتش اوکراین همچنان توانایی کافی برای تولید و به‌کارگیری پهپادها را دارد. قایق‌های بدون سرنشین انتحاری، از دیگر نوآوری‌های اوکراینی‌ها به شمار می‌روند. این قایق‌ها نیز مانند پهپادها با بهره‌مندی از سطوح خودکارسازی بالا و هزینه ساخت پایین، از جمله عواملی به شمار می‌آیند که چشم‌انداز جنگ‌های آینده را تغییر می‌دهند. مثال دیگر از نوآوری‌های اوکراین، استفاده از ظرفیت غیرنظامی برای حمایت‌های فنی و مالی بخش دفاع است. علاوه بر استارت‌آپ‌ها و سازمان‌های غیردولتی که در کنار مراکز فناوری متعلق به ارتش همکاری می‌کنند، مراکز جمع‌آوری کمک‌های مالی نیز برای حمایت از افزایش خرید و تولید پهپادها، در بخش غیرنظامی، شکل گرفته‌اند. از آنجاکه در جنگ کنونی، فرسایش و فرسودگی تبدیل به ملاحظات کلیدی برای هر دو بازیگر شده است، هر طرفی که بتواند نوآوری بیشتری داشته باشد، در نهایت برتری خواهد داشت. علاوه بر آن احتمال این که هر دو طرف جنگ در استفاده از سلاح‌های جنگی خودکار و تهدیدات مرگ‌بار تجدیدنظر کنند وجود دارد. صنایع نظامی در سرتاسر جهان توجه زیادی به این جنگ دارند

تا ببینند چه دست‌آموزهایی می‌تواند برای جنگ‌های آینده داشته باشد. نوآورهای اوکراین در زمینه به‌کارگیری فناوری‌های تجاری، از جمله بسترهایی است که باعث می‌شود به جنگ اوکراین به‌عنوان یک درگیری جهانی توجه شود و دیگر کشورهای جهان به‌صورت مداوم خود را مورد ارزیابی قرار دهند که اگر چالش مشابهی مواجه شوند، توانایی تولید فناوری‌هایی را که اوکراین در یک محیط بسیار سخت ایجاد کرده است، دارند یا خیر؟ این نوشتار نشان می‌دهد نوآوری‌های دفاعی موفق، متکی به ابتکارات نظامی، همچنین وابسته به پیشرفت‌های فناورانه است و همین موضوع سبب می‌شود تا داشتن نگاهی جدی‌تر و متفاوت‌تر نسبت به فناوری‌های نوظهور و شالوده‌شکن در دستور کار سازمان‌های صنعتی در سرتاسر دنیا قرار گیرد. روندهای نگران‌کننده دیگری، به‌غیراز بدون سرنشین‌ها، در کانون توجه فرماندهان ارشد نظامی و مبادی تصمیم‌ساز قرار گرفته که پیامدهای ناخواسته و ناشناخته‌ای می‌توانند داشته باشند. استفاده فزاینده از هوش مصنوعی در سامانه‌های بدون سرنشین (هوایی، دریایی و زمینی) و استقرار ابزارهای هوش مصنوعی از این جمله است. کارشناسان هوش مصنوعی و تحلیلگران نظامی معتقدند، با طولانی شدن جنگ روسیه و اوکراین و کاربرد بسیار زیاد انواع پهپادهای تجاری و غیرتجاری در صحنه نبرد، احتمال ساخت و به‌کارگیری پهپادهایی که می‌توانند بدون کمک انسان (و تنها با استفاده از هوش مصنوعی) اهداف را شناسایی، هدف‌گیری و به آن‌ها حمله کنند، بیشتر می‌شود. اوکراین در حال حاضر پهپادهای تهاجمی نیمه خودمختار و سلاح‌های ضد پهپاد مجهز به هوش مصنوعی دارد. با توجه به نظر کارشناسان، فقط مسئله زمان، تعیین‌کننده است که کدام یک از دو کشور روسیه یا اوکراین یا شاید هر دو کشور، این نوع تسلیحات خودمختار را مستقر خواهند کرد. با افزایش زمان و افزایش تلفات در جنگ، فشار برای دستیابی به مزیت‌های تعیین‌کننده در میدان نبرد با سلاح‌های کاملاً خودمختار افزایش می‌یابد و ظهور ربات‌هایی که می‌توانند اهداف خود را به‌تنهایی انتخاب، شکار و حمله کنند، بدون نیاز به نظارت انسانی در صحنه نبرد، دور از انتظار نخواهد بود. استفاده از ابزار جنگی بدون دخالت انسان، صحنه جدیدی از نبرد را تصور خواهد کرد که لزوم نگاهی تیزبینانه‌تر به فهرست فناوری‌های شالوده‌شکن

و نحوه ترکیب و به کارگیری آن‌ها را توسط بخش نظامی کشورمان دو صدچندان می‌نماید. دیر یا زود، در یک کارزار نظامی، کشوری بازی‌گردان صحنه نبرد خواهد بود که با پیشرفته‌ترین فناوری‌ها وارد عرصه شده باشد (Dresp, 2023).

پیامدهای جهانی جنگ روسیه علیه اوکراین در سطح بین‌المللی

- ❖ پیامدها و تبعات بحران اوکراین حتی در صورت فروکش کردن جنگ نظامی تا حداقل ۱۰ سال آینده ادامه خواهد داشت؛
- ❖ زیر سؤال رفتن مشروعیت و توانمندی ناتو به عنوان یک چتر امنیتی برای اروپا و خواص بازدارندگی آن برای حمایت از کشورها (تغییر در استراتژی بازدارندگی ناتو)؛
- ❖ جنگ اوکراین بر تشدید شکاف‌های نظم بین‌الملل، جایگاه جدید اروپا در معادلات جهانی، افزایش تمایل کشورها برای استقلال بیشتر و ... تأثیر خواهد گذاشت؛
- ❖ استفاده مقامات روسیه از ادبیات تهدید هسته‌ای علیه دشمنان و صدور دستور اعلام آمادگی نیروهای هسته‌ای، مسئله تشدید «شبح هسته‌ای» و رقابت برای کسب قدرت هسته‌ای را در دورنمای تحولات جهانی آینده افزایش خواهد داد؛
- ❖ تضعیف معاهدات کنترل تسلیحات و مذاکرات خلع سلاح؛
- ❖ حمله روسیه به اوکراین، کشورهای اروپایی و ناتو را به افزایش بودجه دفاعی ترغیب کرده است؛
- ❖ ساختار دفاعی کشورهای غربی به خصوص کشورهای حوزه شرق اروپا تقویت خواهد شد و بحث تشکیل ارتش اتحادیه اروپا در آینده به شکل جدی در دستور کار این اتحادیه قرار خواهد گرفت؛
- ❖ تثبیت بیشتر جنگ‌های نیابتی؛
- ❖ تسری رقابت‌های تسلیحاتی به حوزه‌های نوظهور همچون سلاح‌های هوشمند؛
- ❖ ایجاد رقابت بین قدرت‌های متوسط در زمینه تسلیحات در بهره‌گیری از ظرفیت قدرت‌های بزرگ؛

❖ کاربرد و تأثیر تحریم‌ها به‌عنوان یکی از ابزار تهدید ارزش خود را به مقدار زیاد از دست داده است؛

❖ افزایش بهای انرژی، مواد غذایی و هزینه‌های زندگی به‌ویژه کشورهای غربی (دادوند و شکوهی، ۱۴۰۲)؛

پیامدهای جهانی جنگ روسیه علیه اوکراین در سطح منطقه‌ای

❖ احتمال بروز جنگ مجدد در منطقه قره‌باغ به علت فرصت‌طلبی الهام علی‌اف از شرایط موجود و تحریک ترکیه؛

❖ بهره‌برداری ترکیه برای تقویت دیپلماسی تسلیحاتی خود و فروش تسلیحات به‌ویژه پهپاد و ... به کشورهای شرق اروپا؛

❖ بهره‌برداری و فرصت‌طلبی رژیم صهیونیستی برای تحقق دستاوردهای زیر:

➤ فروش تسلیحات نظامی به اوکراین و اعزام مستشاران مربوطه؛

➤ لابی‌گری و پشتیبانی از زلنسکی که فردی یهودی است؛

➤ نقش‌آفرینی در جهت جذب کمک‌های بشردوستانه به اوکراین؛

➤ جذب مهاجرین یهودی اوکراین و انتقال آن‌ها به سرزمین‌های اشغالی؛

➤ بهره‌برداری از بحران انرژی به‌منظور تثبیت جایگاه ژئوپلیتیکی خود برای اروپا؛

➤ لابی‌گری با جریان داخل آمریکا و فشار به دولت بایدن در مذاکرات هسته‌ای؛

➤ بهره‌برداری در جهت پیشبرد روند عادی‌سازی در منطقه (خنه‌رو، ۱۴۰۲).

موضوعات مهم راهبردی جنگ روسیه و اوکراین در حوزه نظامی^۱

❖ احتمال پیروزی اوکراین در جنگ با وجود پشتیبانی‌های غرب هر روز کمتر از قبل برآورد می‌شود و ارتش اوکراین در حال از دست دادن بخش‌هایی از سرزمین، نفرات و تجهیزات است.

❖ در بحران اوکراین روس‌ها به‌خوبی درک کردند که راهبرد طولانی‌مدت آمریکا تحمیل هزینه‌های فرسایش دهنده به روسیه است و آمریکا تصمیمی جهت پیروزی قاطع اوکراین بر روسیه ندارد و نوع کمک‌هایی که به این کشور می‌کند مبین این امر است.

❖ شرایط داخلی در اوکراین به نسبت روسیه بدتر خواهد شد و آمریکا و غرب روی محیط داخلی روسیه با جنگ شناختی و فشار تحریم‌ها بیش از گذشته متمرکز خواهند شد و روند ایجاد مسائل داخلی و حتی ناامنی در روسیه در برآوردها دیده می‌شود.

❖ اعمال فشار غرب علیه ایران برای جلوگیری از نقش فعال ایران در کنار روسیه ادامه خواهد یافت. غرب اعتقاد دارد این جنگ و قابلیت تجهیزات ایران (پهپادها) وزن راهبردی ایران را افزایش داده، ایران در طرف روسیه قرار گرفته و در آینده اروپا و ناتو را تهدید می‌کند. اتهامات به ایران افزایش خواهد یافت و احتمال محکومیت ایران در مجامع بین‌المللی بیشتر خواهد شد.

❖ حمایت اروپا و ناتو از اوکراین تا جایی است که مستقیماً درگیر نبرد با روسیه نشوند. در مورد واگذاری سلاح‌های دوربرد احتیاط می‌کنند.

❖ با وجود این‌که جنگ اوکراین وارد سال سوم شده است همچنان این منازعه برای تمام جهان از اهمیت بالایی برخوردار بوده و تقریباً بر این عقیده استوار هستند که از این جنگ تأثیر خواهند پذیرفت و کنار نخواهند ماند.

۱. نوشتار حاضر از مجله «روسیه و جهان مدرن» استخراج شده است (۲۰۲۲). این نشریه مقالات علمی- پژوهشی در سطح راهبردی که حوزه‌های سیاسی، نظامی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی و چالش‌های روسیه و همچنین مقالاتی که به تجزیه و تحلیل نقش و جایگاه روسیه در سامانه مدرن روابط بین‌الملل می‌پردازند، منتشر می‌کند. مجله از سال ۱۹۹۳ میلادی به‌طور مشترک توسط دو نهاد فرهنگستان علوم فدراسیون روسیه: مؤسسه اطلاعات علمی علوم اجتماعی (ИНИОН РАН) و مؤسسه اقتصاد (ИЭ РАН) پایه‌گذاری شد. نشریه علمی شرح داده شده، در قالب فصلنامه به چاپ می‌رسد (چهار شماره در سال).

❖ در محیط داخلی آمریکا، صنایع نظامی این کشور انگیزه بالایی در این جنگ پیدا کرده و تولید و فروش تسلیحات نظامی شامل زمینی، دریایی، هوایی، پدافندی، ارتباطی و ... فعالیت کارخانجات را چند نوبت نموده و به سرعت وارد عقد قرارداد با کشورهای اروپایی و اوکراین شده‌اند.

❖ حجم و تعداد نظامیان روسیه در جنگ با اوکراین به نفع روسیه است.

❖ استفاده بی‌رویه تسلیحات و مهمات در اوکراین و نیاز این کشور به کمک‌های تسلیحاتی روزافزون غربی‌ها، بعضی از کشورهای اروپایی و ناتو نگران ذخایر مهماتی خود بوده، لذا محقق شدن وعده‌های این کشورها به اوکراین در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته است.

❖ تحلیلگران نظامی معتقدند اگرچه ارتش اوکراین هنوز می‌تواند تا مدتی مقابل روسیه ایستادگی کند اما این شرایط هر روز بیشتر و بیشتر به زیان اوکراین تغییر می‌کند. براساس نظریات جنگی چینی، بعد از نابودی ۶۰ تا ۷۰ درصد نیروهای یک‌طرف حتماً شکست و تسلیم خواهد بود.

❖ به نظر می‌رسد سلاح‌های بدون سرنشین به‌ویژه سلاح‌های بدون سرنشین سرگردان، به علت عدم به‌کارگیری در جنگ‌های پیشین تأثیر تعیین‌کننده در جنگ روسیه و اوکراین ایفا کرده‌اند.

❖ با توجه به آرامش نسبی در مناطق جنگی روسیه و اوکراین و عدم توانایی طرفین در طرح‌ریزی و شروع یک عملیات تعیین‌کننده به نظر می‌رسد طرفین جنگ به دنبال گزینه‌های دیگری در خاتمه دادن به این درگیری هستند.

۴-۳. چهارچوب مفهومی پژوهش

حال با نگرش به موارد یاد شده، ادبیات و مبانی نظری مطروحه و مطالعات محیط‌شناسی و نظرات خبرگان، درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین با تمرکز بر راهبرد نظامی-امنیتی طرفین در جنگ اخیر در سه بُعد: «نظامی (شامل: مؤلفه‌های فرماندهی و رهبری نظامی،

ساختار، سازمان‌دهی و آموزش)، تسلیحات و تجهیزات نظامی (شامل: زمینی، دریایی، هوایی، موشکی و سایبری) و امنیتی (شامل: داخلی و خارجی)، به شرح زیر است:

شکل ۲: چهارچوب مفهومی پژوهش

۴. روش‌شناسی پژوهش

نوع تحقیق کاربردی و روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی با رویکرد کمی و کیفی (آمیخته) است. روش‌های گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی (ابزارهای مصاحبه و پرسش‌نامه) بوده است. قلمرو زمانی اجرایی این تحقیق از فروردین ۱۴۰۰ حداکثر به مدت یک سال پیش‌بینی شده است. همچنین قلمرو زمانی گردآوری داده‌های این تحقیق، تنش‌ها و درگیرهای روسیه و اوکراین از ابتدا تا سال ۲۰۲۳ است. که توسط پژوهشگران به سه دوره تقسیم شده است: دوره اول: از دوران اتحاد جماهیر شوروی سابق تا زمان فروپاشی در سال میلادی؛ دوره دوم: از سال ۱۹۹۱ میلادی تا آغاز جنگ روسیه و اوکراین در ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ میلادی؛ دوره سوم: از آغاز جنگ روسیه و اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ میلادی تا پایان سال ۲۰۲۳ میلادی.

قلمرو مکانی این تحقیق، جغرافیای روسیه و اوکراین و مناطق ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک پیرامونی اثرگذار بر آن است. قلمرو موضوعی این تحقیق مشتمل بر بررسی و تبیین درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا سال ۲۰۲۳ در سطح راهبردی است. همچنین حوزه تحقیق مرتبط با علوم دفاعی راهبردی است. جامعه آماری پژوهش به صورت هدفمند همگون و ناهمگون بوده و برابر شرایط و ویژگی‌های جامعه آماری و به واسطه تخصصی بودن و جنبه‌های راهبردی پژوهش برابر با ۶۵ نفر است و با توجه به این که حجم جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ تن برآورد گردیده است، لذا حجم نمونه آماری تحقیق حاضر ۶۵ نفر به روش نمونه‌گیری تمام‌شمار به شرح جدول زیر تعیین می‌گردد. همچنین جامعه آماری با ویژگی‌های زیر تعیین می‌شود:

۱. دارای سابقه در مشاغل راهبردی و یا در جایگاه شغلی ۱۹ به بالا (در سطوح لشکری و کشوری)؛

۲. دارای مدرک تحصیلی دکتری مرتبط با حوزه جنگ و دفاع؛

۳. انجام کار مطالعاتی در حوزه تجزیه و تحلیل جنگ.

جدول ۱: جامعه آماری پژوهش

ردیف	سمت	تعداد
۱	استادان دانشگاه با مدرک تحصیلی مرتبط با علوم دفاعی راهبردی	۲۰
۲	فرماندهان و معاونین با جایگاه ۱۹ و به بالا	۲۵
۳	معاونت‌های عملیات، اطلاعات و فاوا ستاد کل و سازمان‌های نظامی	۲۰
جمع کلی		۶۵

جامعه آماری خبرگی این تحقیق شامل صاحب‌نظران خبره و متخصص بوده که دارای ویژگی‌های زیر باشند و جهت انجام مصاحبه و روایی و پایایی پرسش‌نامه‌های محقق ساخته انتخاب می‌شوند:

۱. دانش و فهم راهبردی را داشته باشند؛
 ۲. در حوزه تحقیق، دارای فعالیت پژوهشی باشند؛
 ۳. با مسائل جنگ آشنایی کافی داشته باشند؛
 ۴. نسبت به محیط ژئوپلیتیک منطقه منازعه آشنایی داشته باشند.
- برای تعیین روایی محتوایی از ضریب لاوشه استفاده شده است.

$$C.V.R = \frac{NE - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

C.V.R: ضریب لاوشه

Ne: تعداد متخصصینی که گزینه مهم و مرتبط را برای سؤال انتخاب کرده‌اند.

N: تعداد کل متخصص

با توجه به این که تعداد خبرگان و نظردهندگان برای این ارزیابی ۶۵ نفر بودند برای روایی بالا مقدار قابل قبول ضریب بالاتر از ۰/۷ مدنظر قرار گرفت در کل برابر محاسبات انجام شده تمام گویه‌های پرسش‌نامه تأیید گردیدند پس از تأیید عوامل، پرسش‌نامه بین جامعه آماری ۶۵ نفر (با مدنظر قرار دادن ویژگی‌های جامعه آماری) توزیع گردید. برای پایایی پرسش‌نامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ یک نوع ضریب پایایی است که نشان می‌دهد چگونه اجزای یک مجموعه به نحو مناسب به یکدیگر همبسته شده‌اند. هر چه آلفای کرونباخ به یک نزدیک باشد پایایی بیشتر است. (خلیلی شورینی، ۱۳۹۱: ۲۲۱) در این فرمول:

$$r_a = \frac{k}{k-1} \left[1 - \frac{\sum s^2 k}{\sum s_t^2} \right]$$

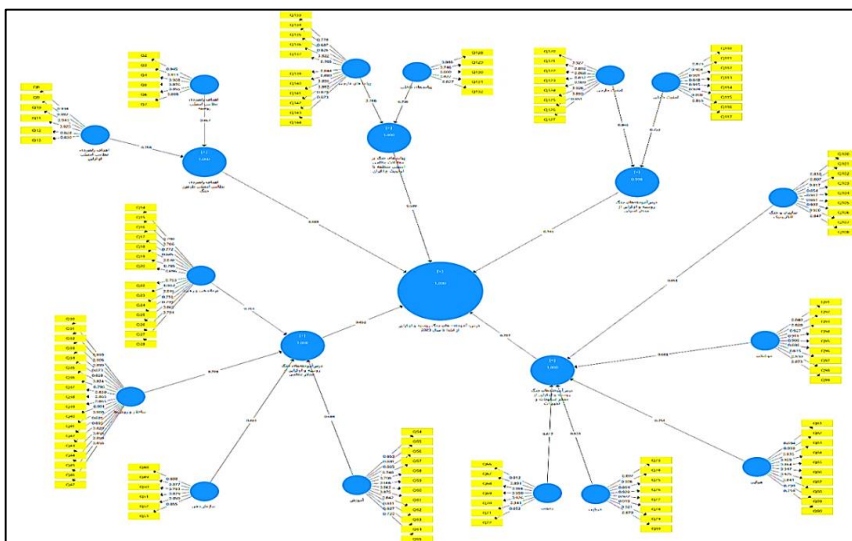
Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
0.886	26

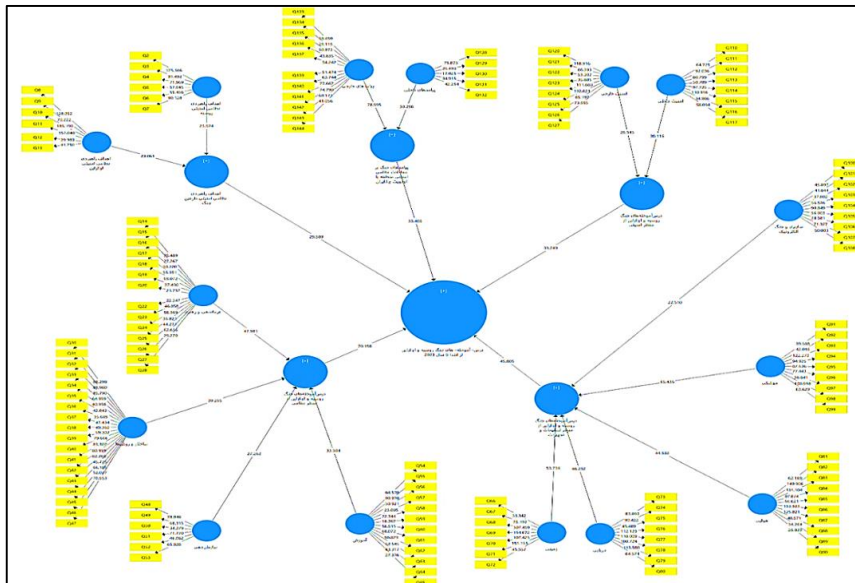
با توجه به اینکه مقدار ضریب آلفا کرونباخ به دست آمده بیشتر از ۰/۷۵ است؛ لذا گویه‌های پرسش‌نامه مورد استفاده از قابلیت اطمینان لازم برای ادامه تحقیق برخوردار بوده است. در تحلیل داده‌ها از روش آمارهای توصیفی و استنباطی و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

براساس آزمون همگن بودن سؤالات پرسش‌نامه، آزمون‌های پایایی مدل (شامل: آزمون آلفای کرونباخ، آزمون پایایی ترکیبی و آزمون پایایی اشتراکی)، آزمون روایی مدل، آزمون ضریب مسیر و آزمون برازش مدل، انجام شده؛ ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ تأیید گردیدند. براساس سه آزمون آلفای کرونباخ، آزمون پایایی ترکیبی و آزمون پایایی اشتراکی، پایایی مدل تأیید گردید. بنابراین می‌توان روایی مدل را بررسی کرد. آزمون روایی نشان داد که مدل تحقیق دارای روایی است و می‌توان به عنوان آخرین آزمون، مدل بیرونی کیفیت این مدل را بررسی کرد. در معادلات ساختاری یکی از شاخص‌های برازش مدل «اس.آر.ام آر»^۱ است که ارزش آن معمولاً بین صفر تا یک گزارش می‌شود و هرچه قدر عدد به دست آمده کوچک‌تر و نزدیک صفر باشد نشان‌دهنده برازش بهتر مدل است، که در اینجا برابر جدول پایین مقدار این آزمون ۰/۴۱ به دست آمده که نشان‌دهنده برازش مناسب این مدل است، یعنی این مدل با مدل موردنظر در جامعه مطابقت دارد.

نمودار ۲: مدل اندازه‌گیری انعکاسی اصلاح شده در حالت تخمین ضرایب

نمودار ۳: مدل اندازه‌گیری انعکاسی اصلاح شده در حالت معناداری ضرایب

جدول ۲: شاخص‌ها و رابطه بین متغیرهای مکنون

رابطه بین متغیر مکنون و آشکار	شاخص‌ها	متغیرهای مکنون	ضریب مسیر	رابطه بین متغیرهای مکنون	T.value	P Values
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	اهداف راهبردی نظامی امنیتی روسیه - < اهداف راهبردی نظامی امنیتی طرفین جنگ	۰/۸۶۷	قوی	۲۴/۲۵۲	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	اهداف راهبردی نظامی امنیتی اوکراین -< اهداف راهبردی نظامی امنیتی طرفین جنگ	۰/۷۵۸	قوی	۲۳/۹۳۲	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	فرماندهی و رهبری -< درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	۰/۷۵۳	قوی	۴۴/۱۱۹	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	ساختار و روش‌ها -< درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	۰/۷۲۹	قوی	۳۹/۰۹۳	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	سازمان‌دهی -< درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	۰/۶۵۱	قوی	۲۷/۰۱۴	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	آموزش -< درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	۰/۶۸۸	قوی	۳۵/۹۴۴	۰/۰۰۰

قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	زمینی -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	۰/۶۱۷	قوی	۵۱/۶۴۴	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	دریایی -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	۰/۶۸۳	قوی	۴۳/۷۶۲	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	هوایی -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	۰/۷۵۴	قوی	۴۴/۴۶۱	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	موشکی -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	۰/۶۰۱	قوی	۶۶/۴۹۷	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	سایبری و جنگ الکترونیک -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	۰/۱۵۱	قوی	۲۱/۵۴۰	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	امنیت داخلی -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیتی	۰/۷۵۳	قوی	۳۰/۱۸۱۶	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	امنیت خارجی -> درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیتی	۰/۸۷۱	قوی	۲۶/۳۵۶	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	پیامدهای داخلی -> پیامدهای جنگ بر معادلات نظامی امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران	۰/۷۰۹	قوی	۳۱/۰۵۲	۰/۰۰۰
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها بالا ۰/۶۵	پیامدهای خارجی -> پیامدهای جنگ بر معادلات نظامی امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران	۰/۷۶۶	قوی	۸۱/۲۸۲	۰/۰۰۰

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

بر مبنای بررسی از اسناد و مدارک، مقالات و کتب تخصصی و مصاحبه با صاحب‌نظران و تشکیل جلسات خبرگی و استفاده از نظر خبرگان و همچنین تحلیل آماری با کمک نرم‌افزار اسمارت پی.ال.اس نتایج زیر حاصل گردید: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ تأیید گردیدند که شامل ۵ بُعد، ۱۵ مؤلفه و ۱۳۷ شاخص به شرح زیر هستند.

جدول ۳: درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
اهداف راهبردی نظامی امنیتی	اهداف راهبردی نظامی امنیتی	جلوگیری از عضویت اوکراین در پیمان ناتو؛ گسترش موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خود در منطقه؛ بازیافت جایگاه روسیه در جهان؛ تسلط بر دریای آزوف و دریای سیاه؛ تغییر ساختار بین‌الملل و ایجاد نظم جدید جهانی؛ ایجاد بازدارندگی در مقابل ایالات متحده آمریکا و ناتو.
اهداف راهبردی نظامی امنیتی	اهداف راهبردی نظامی امنیتی	عضویت در اتحادیه اروپا؛ اوتفا جایگاه اوکراین در اروپا؛ عضویت در پیمان ناتو؛ تسلط کامل بر شبه جزیره کریمه و شرق اوکراین؛ تضعیف روسیه و به چالش کشیدن قدرت این کشور در نظام بین‌الملل؛ ایجاد بازدارندگی از طریق عضویت در پیمان ناتو.
طریق جنگ	اهداف راهبردی نظامی امنیتی	اوکراین
فرماندهی و رهبری	فرماندهی و رهبری	فرماندهی و رهبری منسجم و مداوم متناسب با شرایط صحنه جنگ؛ اتخاذ سیاست ایجاد ابهام استراتژیک در طرف مقابل؛ تمرکز مداوم بر روش‌های غیرنظامی قبل از درگیری نظامی و حین وقوع آن؛ افزایش و به‌کارگیری قدرت نظامی در عرصه دریایی؛ برآورد اطلاعاتی راهبردی دقیق و همه‌جانبه؛ استراتژی دفاع فعال (موتو) در مواجهه با تهدیدات نظامی امنیتی؛ استراتژی اقدام محدود (کارزار عملیاتی خارج از منطقه)؛ طرح‌ریزی و اجرای مأموریت‌ها متناسب با توانمندی‌ها و آسیب‌پذیری‌های دشمن و خودی؛ لزوم فرماندهی و کنترل در هدایت و اجرای عملیات؛ نزدیکی و تطبیق سطوح راهبردی، عملیاتی و راه‌کنشی؛ اهمیت حضور فرماندهان در صحنه نبرد و هدایت مستقیم عملیات؛ اهمیت اطلاعات راهبردی و اشتراک اطلاعاتی در صحنه جنگ؛ شناخت و درک درست رهبران و فرماندهان از صحنه جنگ؛ شناخت نقاط قوت و ضعف خودی و دشمن.
درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	ساختار و روش‌ها	هم‌افزایی و هم‌پوشانی نیروها در صحنه جنگ؛ اهمیت جنگ‌های غیرخطی و از طرفی هم‌پوشانی نیروها؛ دفاع همه‌جانبه و مردم‌یاب؛ تطبیق فناوری‌ها با دگرپین نظامی؛ به‌کارگیری تجهیزات هوشمند و شبکه‌محور؛ اجرای عملیات روانی قبل و حین جنگ؛ اجرای هم‌زمان عملیات هوایی، موشکی و پهلادی؛ توجه به استراتژی نبردهای نامتوازن؛ اجرای عملیات فریب در صحنه جنگ؛ توجه به اصل پراکندگی و اختفا در صحنه جنگ؛ آمادگی برای جنگ‌های طولانی مدت و توجه به یک جبهه داخلی باثبات و با پشتیبانی مداوم؛ توان بازآمدت تسلیحات و تجهیزات در جنگ؛ به‌کارگیری هوش مصنوعی و کوانتوم در صحنه جنگ؛ اجرای عملیات روانی بر نیروهای مسلح و مردم طرف مقابل؛ منعطف نمودن ساختارها و جابجاسازی؛ به‌کارگیری نیروهای نامنظم در کنار نیروهای منظم؛ اهمیت انواع سلاح‌های هوشمند، ربات‌های رزمی، هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و کوانتوم در جنگ؛ پرهیز از تراکم و ورود ادوات به‌ویژه رزمی در مناطق شهری.
سازماندهی	سازماندهی	به‌کارگیری یگان‌های جابک، متحرک و خود سازمان‌دهنده؛ پشتیبانی مناسب آمادگی و پشتیبانی از نیروهای مسلح؛ بهره‌برداری از سامانه‌های ارتباطی امن و تحت شبکه در اجرای عملیات مشترک؛ در اختیار داشتن تجهیزات کیفی و اثرگذار در صحنه جنگ؛ ایجاد انگیزه و تاب‌آوری در نیروهای مسلح؛ ترکیب قابلیت‌ها و توانمندی‌های مدرن و سنتی در صحنه جنگ.
آموزش	آموزش	به‌روزرسانی دگرپین نظامی، آیین‌نامه‌ها و متون آموزشی؛ متناسب سازی آموزش‌ها با نوع تهدیدات و جنگ‌های آینده؛ توجه ویژه به آموزش در تمامی سطوح در زمان صلح و جنگ؛ آموزش‌های عملی و میدانی؛ تطبیق و ایجاد فهم مشترک ساختارهای کشوری و لشکری قبل از جنگ و پیاده سازی الزامات آن؛ شناخت دشمن در تمامی ابعاد (ساختار، روش‌ها، تسلیحات و تجهیزات، نحوه رزم، قوت‌ها، ضعف‌ها، ارزش‌ها و...)؛ آموزش به‌دست گرفتن ابتکار عمل در صحنه جنگ؛ آموزش به‌کارگیری و اجرای اصول پلانته غیرعامل در تمام رده‌های فرماندهی؛ آموزش اصول و مبانی اقتصادی و ارزش‌های دینی و روحیه شهادت‌طلبی؛ ارتقاء مهارت کارکنان نیروهای مسلح متناسب با رسته تخصصی و تجهیزات واگذاری؛ برگزاری دوره‌های توانمندسازی نیروهای مسلح متناسب با نیازسنجی‌های انجام شده در زمان‌های اخیر و جنگ‌های اخیر و جنگ‌های آینده؛ توجه به مراکز آموزشی در تمام سطوح به‌ویژه قشر درجه‌داری؛ ارتقاء دانش نظامی و اطلاعاتی شهروندان.

ادامه جدول ۳: درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	زمینی	به کارگیری جنگ‌افزارها و مهمات هوشمند و نظارت با قابلیت دورپستی؛ تولید و به کارگیری تجهیزات رزمی کوچک، قابل حمل و ارزان قیمت؛ تولید و به کارگیری سلاح‌های دوش‌پرتاب (ضدزره و ضدهوایی)؛ شبکه‌محور نمودن تسلیحات از جمله توپخانه و پهپاد در رزم با سامانه‌های ناویری بومی؛ به کارگیری توپخانه در پشتیبانی از نیروهای ناویری؛ تولید و به کارگیری سلاح‌های متعارف زمینی در صحنه جنگ؛ تحرک و جابجایی سریع نیروها و تجهیزات در صحنه جنگ.
	دریایی	توان دفاع ساحلی؛ تولید و به کارگیری قایق‌های بدون سرنشین (سپهباد) رزمی و شناسایی؛ تولید و به کارگیری ناوهای جنگی و به‌ویژه ناوهای پهپادپر؛ تولید و ارتقاء سامانه‌های ناویری دریایی روزآمد؛ شناخت دقیق تسلیحات و تجهیزات ضد ناوگان دریایی دشمن؛ به کارگیری موشک‌های کروز دریایی هوشمند، نظارت و دوزخ؛ تولید و به کارگیری مهمات و جنگ‌افزارهای هوشمند دریایی؛ توسعه و تقویت توان مین‌ریزی دریایی.
	هوایی	به کارگیری جنگنده‌ها و بالگردها با توان دورپستی؛ تولید و به کارگیری سامانه‌های دفاعی هوایی با قابلیت نفوذ در سامانه فرماندهی و کنترل؛ تولید و به کارگیری پهپادهای شناسایی، رزمی و انتحاری؛ به کارگیری ریزپرنده‌های شناسایی و رزمی؛ تولید و به کارگیری پهپادهای خودمختار؛ به‌یاد داری از فضا و مانورهای بومی؛ اهمیت هواپیماهای تیرباری و بالگردهای تیرباری؛ اهمیت هواپیماهای وادار پرنده با سرنشین و بدون سرنشین؛ تولید و به کارگیری موشک‌های هوا به زمین هوشمند، نظارت و با قدرت بالا؛ تولید و به کارگیری سامانه‌های هوایی نجس و شناسایی.
	موشکی	تولید و به کارگیری موشک‌های هوشمند، دوربرد و نظارت؛ ارتقاء توان موشک‌ها در مقابل جنگ الکترونیک دشمن؛ تولید و به کارگیری موشک‌های کروز؛ تولید و به کارگیری موشک‌های هاپر سونیک در صحنه نبرد؛ تولید و به کارگیری موشک‌های ضد وادار؛ وابستگی حداقلی موشک‌ها به ناویری؛ مانورهای شبکه‌محور نمودن موشک‌ها و پهپادها؛ تولید و به کارگیری سامانه‌های موشکی ضدپهپاد؛ تقویت و ارتقاء سامانه‌های موشکی زمین به هوا (بدانفندی).
	سایری و جنگ الکترونیک	ایجاد ساختارهای سایبری و جنگ الکترونیک و تقویت منابع انسانی متخصص و کارآمد در این حوزه؛ توجه ویژه به توسعه آموزش‌های جنگ الکترونیک در تمام سطوح؛ تولید و به کارگیری تجهیزات جنگ الکترونیک متناسب با توانمندی‌ها و قابلیت‌های فناوری؛ ایجاد زیرساخت و تجهیزات بومی به‌یاد داری از رسانه و فضای سایبر در جنگ با اثرگذاری بالا؛ تقویت و ارتقاء سامانه‌های جمع‌آوری اطلاعات و مخابراتی؛ تقویت و ارتقاء سامانه‌های نجس و شناسایی؛ به کارگیری جنگ الکترومغناطیسی؛ نبرد سایبری و امنیت سایبری؛ ایجاد پایانه‌های ارتباطات استراتژیک.
درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیتی	امنیت داخلی	نظارت دقیق و هوشمندانه بر فضای مجازی و رسانه‌ای کشور در قبل و حین جنگ؛ شبکه‌بندی سامانه‌های امنیتی و اطلاعاتی؛ مطابقت قوانین و موضوعات ملی در شرایط صلح و جنگ؛ آموزش و به کارگیری شهروندان در برقراری امنیت داخلی؛ ایجاد امنیت داخلی مردم‌پایه؛ توسعه و بافندگی داخلی و توزیع متوازن منابع در سطح کشور؛ توجه ویژه به مناطق کمتر به‌خوردار؛ عدم غفلت از جنگ رسانه‌ای دشمنان.
	امنیت خارجی	اشرافیت اطلاعاتی نسبت به محیط منطقه‌ای و بین‌المللی؛ هماهنگی دستگاه‌های اطلاعاتی و تعامل با کشورهای همسود؛ حضور و عضویت فعال در پیمان‌ها و اتحادیه‌های منطقه‌ای (دفاعی - امنیتی) با حفظ اصول بنیادین؛ ایجاد محیط امنیتی کم‌خطر در خارج از کشور؛ پرهیز از اظهارنظرهای غیرکارشناسی در سیاست خارجی؛ اعتداف پذیری سیاسی در میدان جنگ؛ اتخاذ مواضع سیاست خارجی درست در راستای کاهش تنش‌ها و تهدیدات خارجی؛ داشتن راهبرد مناسب با تهدیدات امنیتی خارجی.
	پایه‌های داخلی	شکاف‌گیری و تقویت کریدور شمال-جنوب؛ کاهش افتصاد و گرایش به غرب و آمریکا در داخل کشور؛ اثرات بر روی منافع اقتصادی ایران؛ ارتقاء موقعیت راهبردی ایران در سطح منطقه؛ نیاز به به‌روزرسانی صنایع دفاعی با توجه به جنگ اخیر.
	پایه‌های خارجی	کاهش فضای امنیتی و تهدید خارجی بر ایران؛ نزدیکی ایران و روسیه به یکدیگر؛ اثرگذاری بر روابط روسیه با چین؛ کشورهای عربی و اسرائیل؛ اثرات راهبردی در حوزه دیپلماسی دفاعی در سطح منطقه؛ تغییر در ائتلاف‌های منطقه‌ای و اهمیت منطقه‌گرایی؛ افزایش احتمال بروز جنگ در منطقه قفقاز؛ تمایل کشورها برای استقلال بیشتر و پرهیز از وابستگی به آمریکا و غرب (از جمله صنایع نظامی)؛ تثبیت جنگ‌های نیابتی؛ تسری رقابت‌های تسلیحاتی به حوزه‌های نوظهور؛ ایجاد رقابت بین قدرت‌های متوسط در زمینه تسلیحات در به‌دگیری از ظرفیت قدرت‌های بزرگ؛ به‌یاد داری کشورهای منطقه غرب آسیا برای تقویت دیپلماسی تسلیحاتی و فروش تسلیحات به کشورهای منطقه.

پیشنهادهای پژوهش

براساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق، پیشنهاد می‌گردد:

✓ وزارت دفاع و پشتیبانی ن.م.ج.ا.ایران تدابیر و اقدامات لازم را متناسب با درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در ابعاد صنایع دفاعی در حوزه تسلیحات و تجهیزات (شامل: جنگ‌افزارها و مهمات هوشمند و نقطه‌زن با قابلیت دورایستایی، قایق‌های بدون سرنشین (شهپاد) رزمی و شناسایی، ناوهای جنگی و به‌ویژه ناوهای پهپادبر، سامانه‌های ناوبری، موشک‌های کروز دریایی هوشمند و نقطه‌زن و دورزن، جنگنده‌ها و بالگردهای با توان دورایستایی، پهپادهای شناسایی و رزمی، ریزپرنده‌های شناسایی و رزمی، پهپادهای خودمختار، ماهواره‌های بومی، هواپیماهای ترابری و بالگردهای ترابری، هواپیماهای رادار پرنده با سرنشین و بدون سرنشین، موشک‌های هوا به زمین هوشمند، نقطه‌زن و با قدرت بالا، موشک‌های هوشمند و نقطه‌زن، موشک‌های هایپرسونیک، موشک‌های ضد رادار، سامانه‌های موشکی ضدپهپاد، سامانه‌های موشکی زمین به هوا (پدافندی)، سامانه‌های جمع‌آوری اطلاعات و سیگنالی، سامانه‌های تجسس و شناسایی، پایانه‌های ارتباطات استراتژیک و ...) از طریق سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، تحقیق و توسعه و تولید تجهیزات و تسلیحات به‌روز، به‌منظور ارتقای توان رزم نیروهای مسلح اقدامات لازم را به‌عمل آورد.

✓ شورای عالی امنیت ملی وزارت اطلاعات و ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران، سیاست‌ها و تدابیر لازم را متناسب با درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در ابعاد امنیتی داخلی و خارجی (شامل: نظارت دقیق و هوشمندانه بر فضای مجازی و رسانه‌ای کشور در قبل و حین جنگ، شبکه‌بودن سامانه‌های امنیتی و اطلاعاتی، ایجاد امنیت داخلی مردم‌پایه، توسعه و پدافند داخلی و توزیع متوازن منابع در سطح کشور، اشرافیت اطلاعاتی نسبت به محیط منطقه‌ای و بین‌المللی، هماهنگی دستگاه‌های اطلاعاتی و تعامل با کشورهای هم‌سو، عضویت و کنشگری فعال در پیمان‌ها و

اتحادهای منطقه‌ای (دفاعی-امنیتی) با حفظ اصول بنیادین، داشتن راهبرد مناسب با تهدیدات امنیتی خارجی و (...)، به‌منظور ایجاد امنیت پایدار و مردم‌پایه به‌عمل آورند.

✓ ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران و قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیا (ص) اقدامات لازم را متناسب با درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در بُعد نظامی (فرماندهی و رهبری، ساختار و روش‌ها، سازمان‌دهی و آموزش) ازجمله: داشتن برآورد اطلاعاتی راهبردی دقیق و همه‌جانبه، فرماندهی و کنترل در هدایت و اجرای عملیات، هم‌افزایی و هم‌پوشانی نیروها در صحنه جنگ، دفاع همه‌جانبه و مردم‌پایه، تطبیق فناوری‌ها با دکترین نظامی، اجرای عملیات روانی قبل و حین جنگ، اجرای هم‌زمان عملیات هوایی، موشکی و پهپادی، توان بازآمد تسلیحات و تجهیزات در جنگ، به‌کارگیری هوش مصنوعی و کوانتوم در صحنه جنگ، به‌کارگیری یگان‌های چابک، متحرک و خود سازمان‌ده، ایجاد انگیزه و تاب‌آوری در نیروهای مسلح، به‌روزرسانی دکترین نظامی و آیین‌نامه‌ها و متون آموزشی، متناسب‌سازی آموزش‌ها با نوع تهدیدات و جنگ‌های آینده، آموزش به‌دست‌گرفتن ابتکار عمل در صحنه جنگ، آموزش به‌کارگیری و اجرای اصول پدافند غیرعامل در تمام رده‌های فرماندهی، توجه به مراکز آموزشی در تمام سطوح به‌ویژه قشر درجه‌داری و ...، به‌منظور ارتقای کارآمدی نیروهای مسلح در صحنه جنگ را به‌عمل آورد.

فهرست منابع

- آشتیانی، محمدرضا (۱۳۹۰). تعیین مؤلفه‌های عوامل غیرفیزیکی تأثیرگذار بر توان رزمی نیروهای نظامی، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۳۲.
- افشردی، محمدحسین؛ شیخ، علیرضا (۱۳۹۸). بررسی نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های فرماندهی و مدیریت در عرصه جنگ‌های آینده ج.ا. ایران، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک.
- افشردی، محمدحسین (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۵/۰۶.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر معظم رهبری، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- جعفری‌فر، احسان (۱۴۰۱). وضعیت ناتوازی حیث سازمان داخلی بعد از جنگ اوکراین، تهران: فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، شماره ۸۹، صص ۵۴-۲۵.
- خنده‌رو، ندا (۱۴۰۲). پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین بر جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا، تهران: مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی وابسته به امور بین‌الملل ودجا، شماره چهاردهم.
- دادوند، حسین (۱۴۰۱). چپستی و چگونگی اجرای جهاد تبیین در مقابله با جنگ ترکیبی دشمن، نوشهر: فصلنامه دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)، شماره ۱.
- دادوند، حسین؛ شکوهی، حسین (۱۴۰۲). سناریوهای جنگ روسیه و اوکراین و تأثیر آن بر نظم جدید جهانی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، همایش بین‌المللی هندسه نظم جدید جهانی.
- رستمی نسب، عباسعلی؛ ابراهیمی، مریم (۱۳۹۴). بررسی و تبیین جایگاه جهاد به‌عنوان یکی از مبانی دفاع مقدس در قرآن کریم، فصلنامه ادبیات پایداری، شماره ۱۳.
- سمیعی‌اصفهانی، علیرضا؛ فرحمند، سارا (۱۴۰۱). تبیین چرایی و چگونگی شکل‌گیری جنگ روسیه و اوکراین بر پایه نظریه موازنه تهدید، تهران: فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره ۱۲، شماره ۴۶، صص ۱۰۱-۱۲۸.

- فلاحی، احسان (۱۴۰۱). *سیر تحول در راهبرد دفاعی امنیتی روسیه از ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ براساس الگوهای راهبردی در مدل SWOT*، تهران: فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۹۰-۱۶۱.
- مصلی‌نژاد، عباس (۱۳۹۸). *بحران اوکراین و تشدید رقابت‌های منطقه‌ای*، تهران: مجله سیاست جهانی، شماره ۶.
- نوروزانی، شهرام (۱۴۰۲). *مصاحبه حضوری، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۷/۱۵*.

References

- Dawes, James. (2023). War in Ukraine accelerates global drive toward killer robots.
- Dresp, Birgitt. (2023). The weaponization of artificial intelligence: what the public needs to be aware of.
- Коптунов А. В. Америке порасосредоточиться на проблемах, а не на противниках // РСМД. 23 декабря 2021 // URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments>.
- Koziej, Stanislaw. (2022), Russia-Ukraine war: Scenarios, (Updated September 11).
- McGee, Jason. (2023). One year on: 10 technologies used in the war in Ukraine.
- Walt M. Stephen. (2022). The Evolution of Hybrid Warfare: Implications for Strategy and the US Army War College Quarterly: Parameters Volume 51 Number 3 Article 11.
- Wolfgang, Pozetta. (2022), Ukraine: How might the war end? Five scenarios, (Updated August 21).
- Zwanenberg, Steven. (2022). Two Deeply Troubling Trends from Ukraine's Year of War.